

FRANCESCO BENIGNO

GAZDASÁG ÉS GAZDASÁGPOLITIKA HABSBURG-SZICÍLIÁBAN A 17. SZÁZADBAN

„Háborúk nem viselhetők hadseregek nélkül; hadseregek nem tarthatók fenn zsold nélkül; zsold nem fizethető adók nélkül.” Ebben a tömör mondatban foglalta össze 1647. június 27-én, a spanyol monarchia történelmének egyik legnehezebb korszakában, Peñaranda gróf Caracena márkinak a nyilvánvaló dilemmát, amelyet a háború költségei vetettek fel: kiterjeszteni a háborút és kockáztatni, hogy a birodalom szétesik, vagy abbahagyni a háborút és becsülettel békét kötni. Peñaranda Münsterből írt, ahol részt vett a harmincéves háború befejezését előkészítő tárgyalásokon, és védte előterjesztését a béke mellett: „Uram — tanácsolta —, mindkét király vazallusai annyira kimerültek, hogy további kiszipolyozásuk vagy az egyik, vagy a másik király végromlásához fog vezetni ... minden évben bizonytalanná válik néhány tartomány; Spanyolországban elveszettnek tekintünk kettőt ... Szicília azon a ponton volt, hogy elvész ...”

Ezekben a hónapokban Palermóban valóban kitört egy lázadás, amely sebesen átterjedt számos más városra és falura. A hagyományos jelszó: *fora gabelle e malo governo* (le az adókkal és a rossz kormányval), amelyet a zendülő tömeg hangoztatott, mutatta az adó kérdésének — európai téma, valóban — súlyát a szicíliai társadalom életében és tudatában. Az adó problémájának a középpontba kerülését — bizonyos, hogy Olivares alatt a háború szükségletei és az *Unión de armas* politikája ezt a végletekig feszítették — az olasz történészek hagyományosan főleg azért tanulmányozták, hogy ítéletet mondjanak a spanyol uralom fölött. Így a Habsburgok pénzügyi politikáját mindenképp az Itália idegen uralom alatti lehangoltságáról folytatott vita keretében kutatták, mint a *questione meridionale*, az olasz dél máig tartó elmaradottságának távoli okát.

Jómagam más szemszögből próbálom megközelíteni az adópolitikai — és szélesebb értelemben a gazdaságpolitikai — döntéseket, egy olyan, messzebb ható folyamat részeként, amely megváltoztatta Szicília szerepét Európa gazdasági életében és ezzel magának a szigetnek a társadalmi-gazdasági szerkezetét is. Ezenkívül megkísérlem kimutatni, hogy e folyamat mélyén az állam és a társadalom viszonyában beállott változások húzódtak meg, amelyeket az idézett elő, hogy az állam erőteljesebben hatolt be a gazdasági élet szövedékébe. A megnövekedett fiskalizmus bizonyos értelemben csak része volt az „államgazdaság” növekvő befolyásának, amelynek eredménye egy hatalmas pénzfolyam lett, amit közvetlenül az állami hitelek és követelések hívtak elő, s amit közvetve az állami bürokrácia ellenőrzött és irányított. Ez a folyamat a 16. század végén indult meg és a 17. század első felében teljesedett ki: abban az időszakban, amikor Szicília egyre inkább elvesztette szerepét a világ gazdaságban mint jelentős mediterrán búzaexportáló ország. De ebben az időszakban jelentős változások mentek végbe a spanyol monarchia hagyományos politikai rendszerében is, és hozzájárultak a szellemi attitűdök és magatartási szabályok megváltozásához. Ez a tanulmány megmarad mindezen folyamatok metszéspontjában és igyekszik kölcsönhatásaikra rámutatni.

A 16. század Szicília számára a búzakivitel aranykora volt. Bár a gyors népszaporulat, a század eleji 600 000 főről a század végi 1 000 000-ra, fokozatosan csökkentette exportképességét, a szicíliai kikötőkből az európai városgazdaságok ellátására kivitt évi búzamennyiség igen magas maradt: legalább 100-150 000 *salma* (1 szicíliai *salma* kb. 275 liter), ami elég volt arra, hogy két vagy három nagyváros egész évi gabonaszükségletét fedezze. A század első felében a biscayai hajók, a másodikban a raguzai flotta vitték a szicíliai búzát az Adrián és a Tírrén-tengeren Közép- és Észak-Itáliába (még a 80-as években is, mint Braudel kimutatta, 50 %-át a Livornóba importált mennyiségnek), de tovább is, Francia- és Spanyolország földközi-tengeri partjaira, hogy ellássák Valenciát, Aragont és Katalóniát. Pierre Vilar hivatkozik Barcelona város egy 1578. évi jelentésére, amelyben Sziciliát mondják a katalán posztó fő piacának. A tartós infláció a gabonaárakat jobban megdrágította, mint bármi más, s ez lehetőséget adott a szicíliaiaknak, hogy bőségesen vásároljanak textíliát, vasat, fát, üveget és mindenféle kézművesterméket, amire szükségük volt.

A kormány speciális vámot (*tratte*) vetett ki a búzaexportra. Így minden különösebb probléma nélkül pénzhez juthatott (legfeljebb a nemzetközi árszínvonal okozhatott gondot), és főleg nem kellett a parlament nagylelkűségéhez folyamodnia. Ebben ugyanis, ahogyan Scipione di Castro *avvertimenti*-jében Európa számára megvilágította, távolról sem bízhatott, ellenkezőleg, kérnie kellett az alkirálytól a bizottságok szigorú ellenőrzését, hogy el lehessen kerülni az éles ellentéteket, hogy meglegyen a jóindulat a kereskedelem iránt, és elkerülhetetlenül szükség volt engedményekre is.

A búzapiaccal összefüggő minden pénzügyi műveletet egyre inkább a palermói és messinai *tavole*, kommunális letéti bankok bonyolították le. A palermói *Tavola*-t a valenciai és barcelonai *Taula de cambis* mintájára 1552-ben alapították, miután a magánbankoknál *ruptura*, fizetési válság állt be, s ez súlyos veszteségeket okozott a városnak. Ezek a magánbankok génuai, pisai, luccai és más észak-itáliai kereskedők, gyakran jól megalapozott *case*, mint Spinola, Mahona, Lomellino, Giustiniani, egyes tagjainak tulajdonában voltak. Eredetileg főleg gabonával kereskedtek, de a század folyamán tevékenységüket egyre inkább kiterjesztették más területekre és pénzügyi tranzakciókra. Ismétlődő válságok ellenére folytatták bankári tevékenységüket egészen a század végéig, amikor egyik a másik után csődbe ment és bezárt: az utolsó magánbank, a milánói Lampugnani testvéreké, kitartott a 17. század elejéig, aztán ugyancsak visszavonult az üzletől.

A szicíliai történetírás a magánbankok eltűnésének okairól szólva mindig a monetáris zavarokat (hamisított és körülnyírt pénzermék forgalma, klíring- és pénzváltási veszteségek, a váltópénz inflációja okozta zavarok, hitelválság) hangsúlyozta és kevesebb figyelmet szentelt az állam közvetlen beavatkozásának. Pedig nyilvánvaló, hogy a spanyol kormányzat előnyben részesítette a pénzáttulásoknál a jobban ellenőrizhető *tavola*-kat. 1582-ben Valenciában valóságos bankmonopóliumot létesített, természetesen a *taula* javára, és megszüntette a magánbankokat. Ugyanebben az évben — és ez feltehetően nem véletlen — Marcantonio Colonna alkirály az állami szerződés alapján dolgozó vállalkozókat arra kötelezte, hogy minden tranzakcióból befolyó pénzt a palermói *tavola*-ban helyezzenek el. A következő években több ilyen intézmény alapítását figyelhetjük meg: Katalóniában 1583-ban, illetve 1585-ben alapították a leridai és a vichasi *taula*-t, Szicéliában pedig 1587-ben a messinai *tavola*-t. A magánbankok eltűnése bizonyos értelemben már

megmutatja, milyen változás ment végbe a két Itália, a félsziget középső és északi, illetve déli régiója közötti ősi, egymást kiegészítő kapcsolatokban.

De a messinai *tavola* alapítása azt is jelenti, hogy a kormány felismerte az északkelet-szicíliai gazdaság fontosságát és autonómiáját. Szicília északkeleti része hegvidék, egészen más, mint a napos, gabonatermesztő nyugat, néptelen síkságai-
val, erdőfűtett nagy falvaival, hatalmas latifundiumaival. Itt, keleten a jobb éghajlat, a kisebb népsűrűség és a nagyobb számú kisbirtok lehetővé tette, hogy különböző más dolgokat is termeljenek: olajat, bort, gyümölcsöt és mindenekfelett selymet. A selyemtermelés előmozdítói ismét észak-itáliai szakemberek voltak, a selyemkonzulátust 1520-ban alapították, velencei és luccai selyemgyártó közösségek kívánságára. A mélyen gyökerező messinai kereskedelmi szellem kedvezett ennek a folyamatnak, úgyhogy a század folyamán a nyersselyem-termelés tekintélyes mennyiséget ért el: 300 000 szicíliai fontot az 50-es években és fél milliónál is többet a század utolsó évtizedeiben. Ennek a Dél-Itáliában szinte egyedülálló mezőgazdasági-ipari körzetnek a gazdasági erejét a spanyol kormány egy sor szimbolikus és gazdasági jelentőségű intézkedéssel ismerte el. Ilyen volt a kizárólagos kelet-szicíliai selyemkivitel a messinai kikötőből, és hogy az alkirály felváltva rezideált Palermóban és Messinában. A selyemtermelő és gabonafogyasztó Kelet-Szicília így szembekerült a búzaexportáló Nyugat-Szicíliával. Elkerülhetetlen volt az érdekek összeütközése.

Az angol és holland hajók feltűnését a Földközi-tengeren az ínséges 90-es években már a kortárs megfigyelő (megelőzve a történészeket) korszakalkotó eseménynek tekintette. Egy névtelen szerző *News about which countries came from the grain that in the last years have supplied Italy* (Hírek arról, hogy milyen országokból jött a gabona az elmúlt években Itáliába) című és hamarosan a *Tesoro politico*-ban megjelent írása szerint nemcsak hogy Dancka az „igazi bánya”, ahonnan az északi gabona kikerül, miután a Visztula jóvoltából Poroszország és Lengyelország minden részéből ott összegyűlt, de már Anglia, hajdan nagy gabonatermelő (az angolok, mint köztudott, „kevés kenyeret esznek”) sem exportál már sok gabonát, főleg azért, mert „a királynő a legeltetést részesíti előnyben”.

Sziciliában, ebben a régi mediterrán búzabányában kitűnően lehetett ezt a forradalmat megfigyelni. A 16. század folyamán a sziget középső és nyugati részén a gabona fokozatosan új földeket hódított meg, felkúszott a dombokra, kiirtotta az erdőket, elűzte a birkákat. De a termőterület növekedésével együtt járt a termelékenység csökkenése és a népesség szaporodása, ami azután helyet adott a jól ismert *circulus vitiosus*-nak. Így a 80-as évektől kezdve megfigyelhető volt a kivitel lehangyatlása, amelyből a 90-es években összeomlás lett: a Valenciába exportált gabona mennyisége például a 70-es évekbeli 10 000 *salme*-ről 6 000-re, illetve 3 500-ra esett a következő két évtizedben.

A 90-es évek ínsége nem akasztotta meg a szicíliai gabonakivitelt, de az új nemzetközi helyzet nagyon megnehezítette az alkirály dolgát. A szicíliai búzának meg kellett küzdenie más mediterrán termelvények árának konkurenciájával, úgyhogy az adókivetés mozgásteret beszűkült. Ennek következtében Szicília gabonakivitele nemcsak csökkent, hanem kevésbé folyamatos és bizonytalan lett. Másszóval a nagy gabonaexportőr Sziciliát, amely adóterhét nagymértékben át tudta hárítani vevői vállára, egy olyan Szicília váltotta fel, amelyben a gabonakivitel csak szigorú megkötöttségekkel volt lehetséges. Olyan Szicília tehát, amelyben egyszerre sürgőssé vált a kérdés, hogy mi módon lehet megbirkózni a fokozódó állami igényekkel.

Ezenfelül a hosszantartó gabonatermelési verseny nagymértékben megváltoztatta a termelési struktúrát és a vele összefüggő társadalmi viszonyokat. Amint arra Maurice Aymard rámutatott, a *borghese*-k, a falusi középosztály, amely tetemes kiterjedésű földet tudott bérelni és saját maga, saját állataival és szerszámaival megművelni, át kellett adja helyét a kisparcellákat bérlő szegényparasztságnak, amely teljesen a birtokos osztálynak volt kiszolgáltatva, mert attól kapott előlegbe pénzt, vetőmagot és állatokat; ezek nincstelenek voltak, nem tudtak felhalmozni, csak éppen megéltek és szaporodtak, vagy megszöktek.

Szicília tehát a 16. századi árinflációra, népességszaporulatra és a nemzetközi piac fokozódó követelményeire a gabona vetésterületének lehető legnagyobb mévű kiterjesztésével és a termelési mód megváltoztatásával reagált. De ebben a megállapításban több rejlik, mint a malthusi-marginalista, vagy ha úgy tetszik, a wallersteini sémák egyszerű szemléltetése. A 16. és a 17. század között Szicília egy általánosabb társadalmi változást ért meg, amelynek a termelési rendszer és a társadalmi viszonyok átalakulása csak része volt.

Ez a változás alapvetően a fent említett, a mélyben ható erők eredménye volt, de azt a sajátos formát, amelyben alakot öltött, gazdasági és társadalmi alternatívák alakították ki. Ezért meg kell vizsgálnunk a politikai rendszert és azt a mélyreható átalakulást, amelyet II. Fülöp halála után a *valimiento* rendszer bevezetése okozott. Ebben a rövid vázlatban nem lehet minden aspektusát elemezni ennek a bonyolult átmenetnek az egyik egyeduralmi rendszerből egy másikba, amelyben a vezető arisztokrácia egy tagja, a *privado*, tartotta szilárdan kezében a *patronage* és a mindennapi döntések kulcsát. Elég itt három fő következményére rámutatni: 1/ Az óriásira növekedett állami erőforrásokat most egy kiterjedt arisztokrata családi hálózat (a Sandovalok) ellenőrizte a maga hasznára; 2/ Az arisztokrácia életében, beleértve vagyonának sorsát, az udvarral való kapcsolat lett a döntő; 3/ A társadalom felső rétegeiből az arisztokratikus értékek szétterjedtek az egész társadalomban.

Ezeknek a változásoknak a hatása hamarosan láthatóvá lett a birodalom távoli periferiáján is. Szeretném e változások gazdasági jelentőségét hangsúlyozni: vegyük például a *merum et mixtum imperium* általános kiárusításának esetét. Az ide vonatkozó törvény pontos tulajdonosi hierarchiát hirdetett a földpiacon és arra kötelezte az ügyintézőket, hogy a nagyobb hasznot hozó, magasabb rangot részesítsék előnyben. Ugyanakkor a *licentia populandi* széles körű árusítása és egy intenzív faluépítési tevékenység elindítása egy teljesen feudális tulajdonforma modelljét terjesztette el, amelyben minden legális és informális hatalmi eszköz a földesúr kezében volt.

A 17. századdal foglalkozó olasz történetírásban sokáig vita tárgya volt az ún. *rifeudalizzazione*, a visszatérés a feudalizmushoz, ami az itáliai gazdasági és társadalmi élet egy egész fázisát jellemezte volna. Ez a fogalom vitatható. Szicíliában például a feudális tulajdon kétségtelen megszilárdulása nem egyszerű visszatérést jelent a múlthoz, hanem az arisztokrata szupremácia egy új formáját, amelyet az állam gazdasági és politikai erőforrásainak valóságos kizsákmányolása jellemezett.

A *Deputazione degli stati*, a rendi bizottság példája segít megvilágítani ezt a kérdést. Ezt az intézményt a 16. század végén alapították abból a célból, hogy ideiglenesen ellenőrizze az eladósodott feudális birtokokat és így biztosítsa a termelés folyamatosságát a hitelezők érdekeinek védelmében. Néhány év elteltével, a 17. század elején mégis ennek ellenkezője lett, hatékony eszköz az adósok védelmében és az új hatalmi struktúra sarkalatos kifejezése. Ráadásul a bizottság által kezelt

birtokok között azok, amelyek a királyság legtekintélyesebb öt nemesi családjának a tulajdonában voltak, különlegesen kedvező feltételeket élveztek.

Azt mondhatjuk, amint ez a példa mutatja, hogy földhöz jutni, hitelt kapni, az adókat fizetésre kényszeríteni vagy exportálni egyre kevésbé függött az igénylők gazdasági erőforrásaitól, és egyre inkább a státusuktól.

Volt egy közmondás a 17. századi Itáliában, hogy a spanyolok Nápolyban esznek, Milánóban falnak, Sziciliában majszolnak. Az egykorúak többnyire azzal magyarázták a mondást, hogy a szigeten viszonylag enyhébb volt a spanyol kincstár nyomása. A történészek azután megvizsgálták, hogy a spanyolok korlátozásában volt-e szerepe a szicíliai parlamentnek. Ebből a szempontból érdekes egy nem nagyon ismert, az olasz libertinus fró Gregorio Leti-nek tulajdonított szöveg, a *Dialoghi politici*, politikai párbeszédek. Itt egy egész csokor alternatív magyarázata is olvasható a mondásnak: lehet, hogy a spanyolok azért majszoltak csak, mert a királyságban nem maradt annyi, hogy egyenek; vagy mert majszolgatni annyi, mint mindent megeszgetni, a velőt is a csontból; vagy végül, hogy a sziget olyan sokkal tartozott a királynak, hogy a miniszterek mohóságának már csak ilyen kevés maradt. Mindezenetre — mondja az fró —, a mondás immár „kicsit öreg”.

A királyi főhatóság kiterjesztése fontos kérdés. A 16. századi Szicília demográfiai és gazdasági fejlődését nagyrészt a maga előnyére szívtá fel a királyi birtokok városhálózata, amelybe minden nagyobb város beletartozott. Ezenfelül a királynak sok mindenre kiterjedő jogai, kiváltságai, hivatalai, jövedelmei és adományozási jogai voltak, amelyek közt említésre érdemes, hogy mint pápai legátus (ez normann örökség) ő nevezte ki az apátokat és püspököket. Így a szicíliai *donativi*, a parlamenttől a királynak járó adó felemelése széles körű koronára hátramlási folyamattal párhuzamosan ment végbe. Vessünk egy pillantást az abszolút számokra.

A rendes *donativo*, amelyet a parlament rendszerint három évenként újított meg, a 17. század elején évi 300 000 *scudi* körül volt, ezt a parlament 1612 után 560 000-re emelte. A 30-as években egy további emelés révén ez az összeg meghaladta a 790 000 *scudi*-t, 1642–43-ban elérte a 878 000-es maximumot, aztán a következő években 750 000 körül állandósult. Ugyanebben az időszakban igen jelentős volt a koronajavak eladásából származó összbevétel. A 40-es években, a legsúlyosabb nyomás idején, 1642–43-ban elérte a 768 000 *scudi*-t, 1643–44-ben és 1645–46-ban felül is múlta a *donativo*-bevételt. Hangsúlyoznunk kell, hogy sokszor csak a koronajavak eladásából befolyt pénz volt a valóságos királyi jövedelem, mivel a helyi pénzügyi szervek, amelyeknek fizetni kellett volna a *donativo* rájuk eső részét, örökös késsedelemmel és deficittel küszködtek.

A koronajavak eladása — 35 városé és falué — hozta a legtekintélyesebb hasznot: 1620–1660 között ez 950 000 *scudi*-t hozott; legtöbb esetben maguk a közösségek fizették meg a váltságdíjat. A vámjogok eladása még jövedelmezőbb volt: az 1626–1650 között eladott 38 *segrezie* 825 000 *scudi* bevételt eredményezett. Ez viszont a korona vámbevételeinek párhuzamos csökkenéséhez vezetett, ezek a 20-as évek évenkénti mintegy 150 000 *scudi*-járól a 40-es évekre 100 000-re estek vissza.

Trasselli, Giuffrida és Aymard munkái a Sziciliából Milánóba irányuló pénzátalásokkal foglalkoztak a harmincéves háború legforróbb szakaszában, és ennek következményeként a szicíliai gazdaság kivéreztetésével. Én itt ugyanennek a folyamatnak egy másik aspektusára kívánok rámutatni: az állami hitelgazdaság létrehozására, amely a szicíliai gazdasági erők legjavát a termeléstől elvonta és a pénzügyi bérletek felé terelte. Lássuk röviden, hogy hogyan.

Ha a korona Szicíliaiban hitelhez akart jutni, szokás szerint bérbe adta majdani jövedelmeit. Ez a rendszer nagyon hasonló volt a nápolyi *arrendamenti* rendszerhez, amit Luigi de Rosa tanulmányozott. A génuai bankárokkal kötött kölcsönszerződések, *assegnati*, fedezetül a koronajavak szolgáltak. A szerződések lejártakor nagyrészüket általában megújították, és a megnövekedett költségeket rendszerint jogok és ingatlanok átruházásával fedezték. A génuaiak általában szívesebben vették a kereskedelmi tevékenységükkel közvetlenül kapcsolatos jövedelmek (*tratte*, vámkedvezmények és a termelésre kivetett adók) átruházását, és az ingatlanokat (hűbértartásokat és városokat) viszonteladták a szicíliaiaknak. Ezt a tevékenységüket folytatták az 1627. évi államcsőd és Olivares azon kísérlete után is, hogy a portugál pénzemberekre támaszkodják. A génuai *hombres de negocios* még a 40-es években is 2 240 000 *scudi*-t kölcsönöztek a koronának, megelőlegezve a korona szicíliai bevételeit. A jól bevált szokás szerint ennek az összegnek egy részét *provisiones*-ra konvertálták, főleg a királyi hajóhad ellátására.

Egy második bevételi forrás helyi kölcsönök felvétele volt; biztosítékul a korona jövőbeli bevételei szolgáltak. Az egyik legjelentősebb hitelező ebben a műfajban Palermo városa volt, amelynek szenátusa a 17. század első évtizedében 2 500 000 *scudi*-t kölcsönzött a koronának. Ennek a pénznek tekintélyes része a *tavola*-tól eredt: a 17. század folyamán a palermói *tavola* mintegy 3 millió *scudi*-t kölcsönzött a szenátusnak. De a város, azonkívül, hogy hozzáférhetett a *tavola* vagyonához, a saját jövőbeni bevételeire is vett fel kölcsönt. Monostorok konventek, jótékonyági intézmények, apácázárdák vagy egyszerű papok is szívesen vásároltak évjáradékokat, hogy tekintélyes jövedelmüket gyümölcsöztessék; ez nem csak érthető megoldás volt, hanem a legvonzóbb is mindazok számára, akinek volt befektetni való pénzüik. A hitel, ami alapjában államadósságot jelentett, lett a szicíliai társadalom fő mozgatóereje.

A bőséges kínálat és az előnyös kamatok így a szicíliai gazdaságot egy pénzügyi spirál felé hajtották, elterelve a tőkét a termelő tevékenységtől. A városfejlődés, különösen Palermóban, ugyancsak vonzotta a pénzáramlást, de a gazdaság sorsát meghatározó döntő terület a politika volt.

A modell a periféria számára a birodalom központjában végbement mélyreható változás szolgáltatta: gondoljunk Pedro Fernández de Navarrete szenvedélyes vádbeszédére: „Azok, akik becsületesen jutnak tulajdonhoz, amelyen majorátus alapítható, azt már nem a birtokukon alapítják meg, ahogy ez szokás volt, már nem vásárolnak szőlőket és bekerített földeket, hogy azok a fiaik, akik nem lesznek tudósok vagy katonák, megművelhessék azokat, felemelve és gazdagítva a városokat; most a jogokkal együtt a lehetőséget is megszerezve mindenki, aki üzletét és vagyonát gyarapítani akarja, az Udvarra építi házait és majorátusait.”

Ennek a változásnak a következményei a társadalom szerkezetének átalakulásában is megmutatkoztak. Új uralkodó osztály született, amely udvaronc arisztokratákból állt és nem a nyers régi nemességből, udvari szállítókból és nem tisztakezű kereskedőkből, pompakedvelő hatalmasokból és nem a király szerény szolgálóiból. És valamennyien, egymáshoz hasonlóan, arra törekedtek, hogy betöltsék az egyetlen uralkodó osztály társadalmi funkcióját, ellenőrzésük alá vonják az államgazdaságot.

Ebből a képből részben kimaradt a nyersselyem-exportáló ágazat, amely szorosan kapcsolódott a nemzetközi piachoz és Messina városához, ahol az erős patrícíatus hű maradt ősi kereskedelmi tradícióihoz. A 17. század 20-as éveiben a messinai

nyerselyem-export alig 400 000 szicíliai fontról 600 000 fölé emelkedett, a nemzetközi feszültségeket sem szenvedte meg túlságosan, s a következő évtizedekben is 500 000 font fölött maradt. A század közepe táján a szicíliai selyemexport értéke meghaladta a gabonaexportét. Ahogyan Maurice Aymard írta, ha a 16. század Szicíliában a gabona százada volt, akkor a 17. század a selyem százada lett.

Amint láttuk, a 17. századi Szicíliában a nagyon megerősödött fiskális nyomás volt az a hajtóerő, amelynek segítségével az állam mélyen behatolhatott a gazdasági életbe. A gazdaság és a politika kapcsolata egyre szorosabb lett, sokkal szorosabb, mint a múltban volt. A gazdasági döntések körüli kemény politikai harc volt az érem egyik, a politikai döntés megnövekedett gazdasági értéke az érem másik oldala. Fussunk át gyorsan néhányon a legjelentősebbek közül.

Osuna hercegének mint alkirálynak a megérkezése Szicíliába és az általa Palermóban 1612-ben összehívott parlament fontos változást jelöl mind a gazdasági életben, mind a politikában. Ebben a parlamentben Osuna megkapta a szicíliai királyság beleegyezését ahhoz a tervéhez, hogy kétszeresére emelje a koronának járó adót. Ezt a példa nélkül álló adóemelést a parlament azért hagyta jóvá, mert Osuna közös politikai frontba tömörítette a vezető gabonaexportőr ágazatot, vagyis a birtokos arisztokráciát, a gabonakereskedőket, a génuai kolóniát és a palermói uralkodó osztályt. Ennek az érdekszövetségnek az alkirály garantálta a roskadozó *tavola*-k felélesztését, a pénzárfolyam rendezését, koncessziót a *Deputazione del Regno*-nak, a főleg Palermóban élő arisztokraták által ellenőrzött politikai bizottság jogát az új *donativo* elosztására és beszédésére. Ezenfelül az alkirály az adóteher nagyrészt át helyezte a gabonaszektorról a selyemszektorra, megfosztva Messinát adómentességétől. Ebből hosszú, a *Consejo de Italia* előtt megvívott jogi harc lett, de ebből fakadt a törekvés is az erősödő helyi konfliktusoknak a politikai küzdelmekkel való összekapcsolására, a *valimiento* és a királyi patronátus fölötti ellenőrzés megszerzéséért.

Nehéz tehát megérteni a Habsburgok gazdaságpolitikáját Szicíliában — és talán nem is csak ott —, ha nem vesszük figyelembe a gazdasági kényszer, a sürgető események és a konkrét politikai összefüggések által kialakított helyzeteket. A törésvonal nem a döntéshozó központot állította szembe a vonakodó perifériával, hanem gyakran egyes embereket, érdekeket és eszméket transzverzális vonalak mentén, amelyek hol egyesítették, hol szembeállították egymással — Szicíliában éppúgy, mint Madridban — egyazon csoport vagy irányzat híveit.

Nem nehéz más példákat is bemutatni erre a dinamikára. Harminc évvel később, egy nagyon hasonló kísérletben, Kasztília admirálisa, aki akkor az Olivares-szel szemben álló királyhű nemesi ellenzék feje volt, s akit Elliott a *privado* húsában levő tuskének nevezett, alkirályként Szicíliába ment és megpróbálta rávenni a szicíliai főurakat, hogy csatlakozzanak az ő politikai vonalához, mert az alkalmasabb a királyi szolgálatára. Ezért az 1642. évi parlamentben megváltoztatott minden döntést, amit az előző parlament — amelyet 1639-ben Francesco de Mello alkirály, Olivares barátja és bizalmas híve hívott össze — hozott: az adóprést a pénzügyi tranzakciónál (minden adásvételi szerződés után 2 %) átírányította a szakosodott mezőgazdasági ágakra (új adók a szőlőkre, olajfákra és a selyemhernyótenyésztéshez szükséges eperfákra). Ezenkívül még támogatta is az eladósodott főnemességet, eleget téve annak a szélsőséges követelésüknek, hogy visszamenőleg szállítsák le 5 %-ra az általuk fölvelt kölcsönök kamatát.

Egy utolsó példa lehet a végeláthatatlan huzakodás akörül, hogy Messina — Livorno példáját követve — szabadkikötő-koncessziót kérelmezett. A kérelmet 1633-ban elutasították, 1648-ban az engedélyt megadták, de nem lépett hatályba, 1663-ban ismét megadták, de egy inkvizíciós jogigény bejelentése az ügyet megakasztotta. Aztán az Itáliai Tanács újra megadta az engedélyt, de a király halálát követő politikai változások az ügyet végleg befagyasztották. Ezt a huzavonát nehéz lenne megérteni, ha nem vennék figyelembe, hogy Palermo élesen ellenezte a dolgot, míg olyan előkelősége, mint Don Juan de Austria és Medina de las Torres herceg nagy figyelmet szenteltek a messinai kérelemnek; ugyanakkor a másik oldalon Marianna királyné és *privado*-i, Nithard és Valenzuela Palermo szempontjait tették magukévá. Mindez — egy eleddig kevésbé ismert 197 szerepet fog játszani majd az 1674-78-as messinai lázadásban.

A fentiekben megkísérlem a Szicília társadalmában végbement változást a világgazdaság és a spanyol birodalom gazdasági életének összefüggéseiben vizsgálni. Megkísérlem megmutatni, milyen szerepet játszott az állam egyre fokozódó jelenléte Szicília gazdasági struktúrájának romlásában. Másfelől kiemeltem a politikai rendszer változását s annak következményeit, főleg a centrum és periféria viszonylatában, mivel véleményem szerint ezek azon a ponton hatottak egymásra, ahol a gazdaságpolitikai döntések valódi jelentőséget nyernek.